

М. Е. КОЗИРЕВА*

**НОВЕ ВИДАННЯ ПРО
НІМЕЦЬКЕ НАСЕЛЕННЯ
МИКОЛАЇВЩИНИ**

Немцы Николаевщины. 1918–1931 гг. / Отв. ред. А. Айсфельд; науч. ред. О. В. Айсфельд; сост. М. А. Мельник. – Донецк: Издательство “Донбасс”, 2013. – 821 с.

Анотований реєстр справ “Немцы Николаевщины. 1918–1931 гг.” – спільний проект Державного архіву Миколаївської області та Геттінгенського дослідного центру, здійснений за сприяння Уповноваженого Федерального уряду Німеччини з питань культури та ЗМІ на підставі рішення Бундестагу ФРН.

Публікація реєстру – довгоочікувана подія як у середовищі фахівців, так і для широкої громадськості. Документи Державного архіву Миколаївської області є не тільки важливим краєзнавчим джерелом, але і відбивають процеси докорінного перелому дореволюційного устрою та радянської всіх сфер політичного, правового, економічного, культурного і духовного життя німецької громади регіону.

Під час відбору справ й написанні анотацій упорядники реєстру намагалися виявити якомога більше всебічної інформації про німецьке населення краю та зробити її відомою для дослідників.

Задум створення цієї публікації визрів ще при підготовці до святкування у 2009 р. 200-річчя заснування перших німецьких колоній на Миколаївщині в долині р. Березань. До цієї знаменної дати було поставлено за мету видати анотований реєстр архівних справ 20–30 рр. ХХ ст., у яких розміщено інформацію про німецьке населення регіону.

* *Козирева Марина Едуардовна* – кандидат історичних наук.

Концентрація уваги укладачів на таких хронологічних рамках є цілком обґрунтованою і зумовлена як незначним ступенем дослідженості цього періоду (студіювання дорадянської історії німців України поки набули порівняно більшого висвітлення, ніж проблеми міжвоєнного часу), так і специфікою відкладання відповідного архівного матеріалу, визначеною особливостями оселення. У зв'язку з історично сформованим розташуванням березанських колоній частина з них до революції входила до Одеського, решта – до Херсонського повіту Херсонської губернії, а Миколаїв (як центр Миколаївського військового губернаторства, згодом – Миколаївського градоначальства) в адміністративних питаннях відношення до колоній не мав. Документи про управління березанськими колоніями у ХІХ ст. зберігаються здебільшого у Державному архіві Одеської області (Піклувальний Комітет про іноземних поселенців Південного краю Росії), Державному архіві Дніпропетровської області (Контора опікунства новоросійських іноземних поселенців), Російському державному історичному архіві (Міністерство державного майна).

На місцезнаходженні архівних документів, пов'язаних з різними періодами існування німецьких колоній на Миколаївщині, суттєво позначилися часті адміністративно-територіальні зміни радянського періоду, що призвело до їх відкладання в архівах різних рівнів в Одесі, Херсоні, Києві та здебільшого у Державному архіві Миколаївської області.

На жаль, через трудомісткість, більшу потребу у часі на реалізацію задуманого проекту, значний обсяг інформації, що підлягає перегляду, реєстр не встиг вийти друком до ювілею, а укладачам ще на початковому етапі довелося відмовитися від анотування усіх справ з досліджуваної теми за міжвоєнні десятиліття загалом й обмежитися тільки 1918–1931 рр. Крім того, до видання не були включені анотації фондів різних комітетів КП(б)У, деяких адміністративних й інших установ і організацій краю, де теж розміщені документи про розвиток німецьких населених пунктів та національну політику стосовно німецького населення. Звідси реєстр не є всеохопним, однак це не зменшує значимості та високої оцінки ретельно виконаної упорядниками роботи.

З огляду на зацікавленість закордонної громадськості в наведених у виданні відомостях, вступ, передмова та зміст реєстру подані російською й німецькою мовами, що збільшує можливості використання; анотації справ, іменний і географічний покажчики та список скорочень російськомовні.

Через складність перетворень, яким піддавалися німецькі оселенці регіону, для полегшення сприйняття інформації, особливо початківцями, цілком умотивованим виглядає вміщення у передмові даних про адміністративно-територіальні зміни та соціально-економічні й політичні трансформації у життєдіяльності німецького населення Миколаївщини

в означений час. Анотації розміщені пофондово, у них описані усі документи, що знаходяться у справі. Більшість цих документів написані російською та українською мовами, та у справах за 1925–1930 рр. є і німецькомовні матеріали.

Позиції анотованого реєстру мають відповідний до вимог вигляд: назва фонду, пошукові дані справи (номер фонду, опису й справи), обсяг справи (кількість аркушів), заголовок справи (відтворений по справі, з виправленням грубих граматичних і стилістичних помилок), крайні дати (на підставі вивчення документів), анотації (характеризують справи за складом і видами документів, із стислим викладенням змісту, зазначенням автора й адресата). Іменний та географічний покажчики містять посилання на пошукові дані справи.

Із проглянутих упорядниками 2056 справ з 55 фондів до реєстру включені анотації на 1099 справ 47 фондів, з яких 44 фонди періоду 1918–1931 рр. та 3 фонди – до 1917 р. (Миколаївський з'їзд мирових суддів, Ландауський волосний суд та Катеринентальське сільське правління), які також становлять значний дослідницький інтерес. Переважна більшість цих фондів містить інформацію про німецьке населення, оскільки фондоутворювачами були адміністративні установи різних рівнів, під юрисдикцію яких підпадали колишні німецькі колонії і хутори. Так, обґрунтованим є включення до реєстру декількох фондів КНС, бо постановою ВУЦВК від 13 січня 1921 р. комнезами були проголошені організаціями державного значення, і у їхніх руках зосередилася реальна адміністративна влада в селі.

Для анотування укладачами були відібрані фонди і не німецького походження, та їх залучення виглядає цілком логічним через наявність інформації щодо німецьких оселенців. Так, у колишніх єврейських колоніях Миколаївщини проживали німці, у тому числі й меноніти, котрі були поселені тут як зразкові господарі ще у ХІХ ст. А у фонді ненімецької Вишнево-Матвіївської сільради вміщено документи про єдиний німецький населений пункт у її складі – селище Нейгейм, засноване у 1921 р. розселенцями й переселенцями з Сибіру. Також обґрунтованим є включення упорядниками до реєстру анотацій декількох фондів, у яких не вміщено будь-яких даних про німців, однак наявна в них інформація загального характеру більш повно розкриває картину управління в регіоні та відсутня в інших фондах.

Анотовані фонди створюють широке уявлення про складні процеси та глибокі трансформації у німецькому середовищі краю. Документи Миколаївських губвиконкому й губадмінвідділу свідчать про політичний та економічний стан Миколаївської губернії, рух бандформувань, придушення повстань, роботу місцевих органів влади, реєстрацію іноземців; у матеріалах цих фондів є декрети, постанови, інструкції, циркуляри ВЦВК та РНК СРСР, ВУЦВК, РНК і наркоматів

УСРР, а також списки членів місцевих Рад, виборців та осіб, позбавлених виборчих прав.

У фондах Миколаївського окрвиконкому й окрадмінвідділу чималий інтерес становлять документи про адміністративно-територіальні зміни та створення національних адміністративно-територіальних одиниць на території Миколаївської округи, про виселення за її межі колишніх поміщиків, реєстрацію католицьких, лютеранських, баптистських релігійних громад; зацікавленість викликають списки вірян, відомості про кірхи, костели й молитовні будинки, служителів культури і вчителів, а також про іноземців, що проживали на території округи.

У матеріалах волревкомів, волвиконкомів, волКНС, райвиконкомів є дані про розкуркулення, наведені списки співробітників установ і підприємств, червоноармійців і військовозобов'язаних, представлені іменні списки мешканців.

У фондах сільревкомів, сільрад і сільКНС значний інтерес становлять іменні й посімейно-майнові списки жителів, іменні списки військовозобов'язаних та допризовників, куркулів і відповідачів, платників податків, а також документи про землеустрій, проведення сільськогосподарських робіт, надання допомоги жителям під час голоду 1921–1923 рр.; цінними документами у цих фондах є заяви мешканців про реєстрацію фактів народження, одруження і смерті.

Проведена укладачами робота сприяла й упорядкуванню архівних матеріалів. Під час відбору фондів для анотування з'ясувалося, що фонд Р-2200 містить у собі документи двох цілком різних сільрад з однаковою назвою – Благодатнівської сільради Благодатнівської волості Єлисаветградського повіту (пізніше – Благодатнівського (Лисогорського) району Первомайської округи) та Благодатнівської сільради Антоно-Кодинцевської волості Одеського повіту (згодом – Антоно-Кодинцевського району Одеської округи). У першій сільраді німці ніколи не проживали, а до другої сільради населені пункти з німецьким населенням входили, але його територія ніколи не мала відношення до Миколаївщини. Та все ж частина справ цього фонду була анотована й включена до реєстру.

Ураховуючи, що у 1920-ті рр. для діловодства використовувалася зворотня сторона дореволюційних документів і бланків та неякісний папір, сьгоднішній ступінь їхнього збереження різний. Анотований реєстр допоможе дослідникам виявити потрібні їм документи, уникаючи замовлення справ, котрі не містять розшукуваної інформації, що полегшить роботу архівістам та буде сприяти подальшим студіюванням.

У цілому можна із впевненістю сказати, що анотований реєстр справ “Немцы Николаевщины. 1918–1931 гг.” як за обсягом, так і за якістю поданого матеріалу є одним з найгрунтовніших і досконалих серед аналогічних видань.